

Trabzon'da Natürmort Desenli Ahşap Minberler

Demet TAŞKAN *

ÖZ

1461 yılında fethedilmesi ile beraber imar faaliyetlerine başlanan Trabzon'da en erken tarihli ahşap minber Orta Hisar Fatih Camisine aittir. Bu minber dışında il genelinde bulunan diğer minberler çoğunlukla 19. yüzyılda yapılmıştır. Ayrıca malzemenin bolluğundan dolayı gerek mimaride gerekse el sanatlarında ahşap kullanımı Trabzon ilinde yoğun bir şekilde görülmektedir.

Trabzon İli Osmanlı Camilerinde yüzeyinde natürmort desenleri olan dokuz minber bulunmaktadır. Minberlerin üçü Dernekpazarı, ikisi Çaykara, ikisi Hayrat, biri Maçka ve biri de Of ilçesindedir. Tamamı ahşap olan bu minberler geç dönem özellikleri yanında geleneksel özellikleri de barındıran küçük boyutlu köy minberleridir. Bu minberlerden yalnızca bir tanesinin kitabesi vardır ve M.1811 tarihlidir. Diğer minberler ise süsleme programına göre camisiyle aynı tarihe ya da benzer diğer minberlere göre tarihlendirilmiştir. Buna dayanarak altısının 19. yüzyılın başında, ikisinin ise yüzyıl sonunda yapıldığı düşünülmektedir. İncelenen minberler, elemanları bakımından klasik minberlerden ayrılırken süsleme özellikleri bakımından dönem özelliklerini fazlasıyla yansıtmaktadır. Minberlerin hepsinde oyma tekniği kullanılmıştır. Minber yüzeylerinde görülen natürmortlardan her birisi birer pano niteliğindedir. Altı minberde natürmort desenleri aynalıkta, iki minberde kapı kanatlarında, bir minberde ise köşk yüzeylerindedir. Natürmort desenlerinin hepsinde bir vazodan, ibrikten ya da kâseden çıkan çiçekler görülür. Bu çiçeklerin çoğu lale olmakla birlikte bazı kompozisyonlarda lale ile birlikte üzüm salkımı ve papatyaya da rastlanmaktadır. Bir natürmortta ise diğerlerinden farklı olarak vazodan çıkan akant yaprakları görülmektedir. Ayrıca natürmort için ayrılmış yüzeyler çiçeklerle ve yapraklarla boşluk kalmayacak şekilde doldurulmuştur.

Bu çalışmada her bir minberin süsleme ve teknik özellikleri detaylı bir biçimde tanıtılacaktır. Ayrıca Trabzon'da yüzeylerinde natürmort deseni işlenmiş minberlerin özellikleri tahlil edilerek sanat tarihi ve Türk Sanatı bakımından yerinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, minber, ahşap, natürmort, süsleme

Wooden Minbars with Still-Life in Trabzon

Demet TAŞKAN *

ABSTRACT

The earliest wooden minbar in Trabzon belongs to Orta Hisar Fatih Mosque that construction activities started with the conquest of 1461. Except for this minbar, other minbars in the city were mostly built in the 19th century. Moreover, because of the abundance of materials, the use of wood in handcrafts is seen intensely in the city of Trabzon.

There are nine minbars with still-life designs on the surface which are in The Ottoman Mosques in Trabzon. Three of the minbars are in Dernekpazarı, two are in Çaykara, two are in Hayrat, one is in Of, one is in Maçka. These minbars, which are all made of wood, are small size village minbars which have the features of late period as well as traditional features. Only one of these minbars has a inscription and is dated 1811. Other minbars are dated the same date according to the decorating program as similar minibars or the mosques they built. Based on this, it is thought that the six were built at the beginning of the 19th century and the two at the end of the century. The minbars which are examined, while they are separated from the classical minibars in terms of their elements, reflect the characteristic of the period in terms of their decorative features. In all the minbars, carving technique was used. Each of the still-life seen on the minbars surface is a panel. Six of the Still-life designs are on the surface of the stern board, two of them are on the door, one is on the surface of the pavilions. In all of the still-life designs flowers are carved coming out from a vase, a pitcher or bowl. Most of these flowers are tulips and in some composition there are grape bunches and daisy along with tulips. In other still-life, unlike the others, acanthes leaves appear from a vases. In addition, blank surfaces for the still-life are filled with flowers and leaves without any gaps.

In this study, the decorating and technical features of each minbar will be introduced in details. Furthermore, the specification of the minbars in Trabzon which still-life designs were performed will be analyzed. Also their importance on the art history and Turkish art will be defined by evaluating the characteristics of still-life designs on the surface.

Keywords: Trabzon, minbar, wooden, still-life, decoration

Çalışmamızın konusu Trabzon'da Osmanlı Dönemi ahşap minberlerinin yüzeylerini süsleyen natürmortlu bezemelerdir. Bu çalışma Trabzon İlinin tüm ilçe ve köylerini kapsamaktadır. Burada yüzeyinde natürmortlu bezeme olan dokuz ahşap minber tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında minberlerin özelliklerinden ziyade yüzeylerinde bulunan natürmortlar ele alınmıştır.

Katalog bölümünde kısaca minber özellikleri hakkında bilgi verilmiş ayrıca natürmortun minberin hangi elemanında ve nasıl bulunduğu değinilmiştir. Natürmortların fotoğraf ve çizimleriyle bu bölüm desteklenmiştir. Natürmortların motif ve kompozisyon özellikleri ise Değerlendirme başlığı altında birbirleriyle kıyaslanarak detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde natürmortları oluşturan motifler ve elemanlar çizimlerle desteklenerek vurgulanmıştır.

1- ÇAYKARA KABATAŞ KÖYÜ CAMİSİ (YAVUZ, 2009: 9-13; SÜMERKAN, 1999: 18-19; İNCE, 2004: 225-236) MİNBERİ (TAŞKAN, 2016: 123-139)

Tarihi : H.1226/M.1811

Ölçüleri : 278x242,5x87 cm.

Yapım Tekniği : Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma, kakma

Kitabe: Minberde iki kitabe vardır. Birisi köşkün doğu cephesinde, diğeri ise batı cephesinde köşk korkuluğu üzerindeki panodadır. Kitabelerden birinde H.1226 (M.1811) diğesinde H.1229 (M.1813) tarihleri vardır (Yavuz, 2009: 12-13).

Natürmort 'un görüldüğü eleman: Kapı kanatlarında panolar halinde ve doğu cephe köşk altı panosunda görülür. Çift kanatlı minber kapısının her bir kanadı düşey dikdörtgen biçimli dörder panoya ayrılmıştır. Panoların yüzeyinde ayaklı bir vazodan çıkan laleler vardır. Bu natürmortlar simetrik değildir. Vazolarının büyüklüğü, çiçeklerinin biçimi ve yapraklardaki ufak farklılıklar dışında birbirinin aynısıdır.

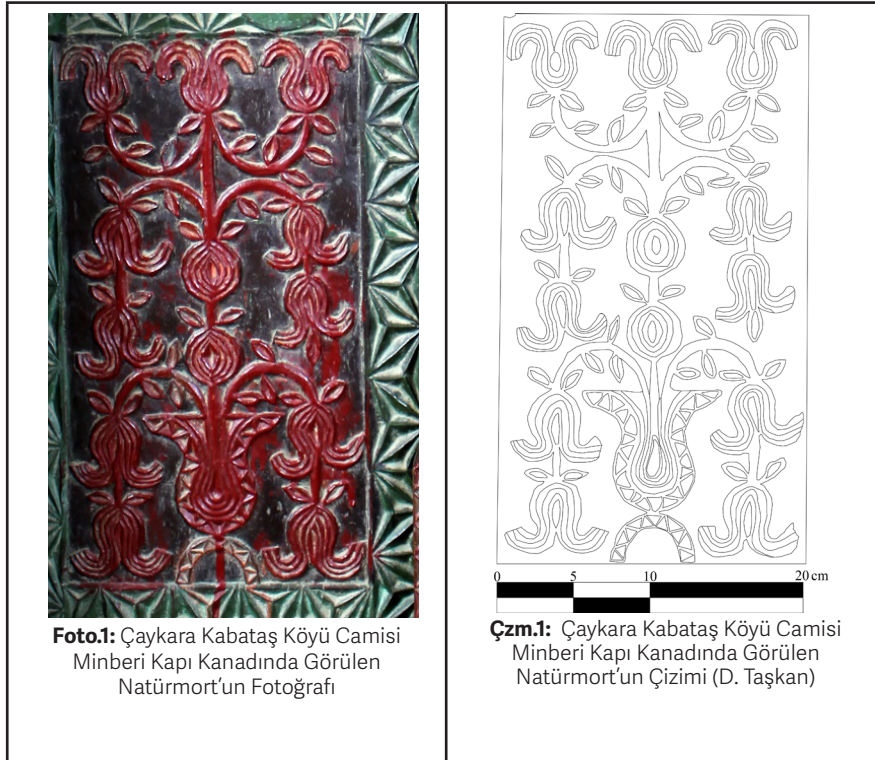
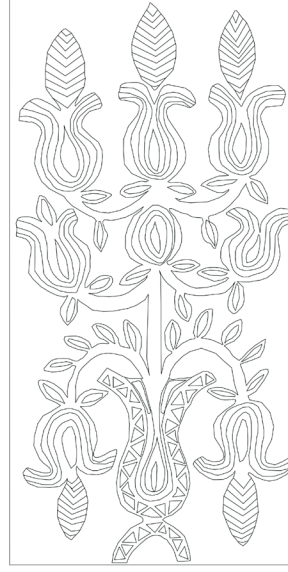

Foto.2: Çaykara Kabataş Köyü Camisi Minberi Kapı Kanadında Görülen Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.2: Çaykara Kabataş Köyü Camisi Minberi Kapı Kanadında Görülen Natürmort'un Çizimi

2- ÇAYKARA MARAŞLI KÖYÜ CAMİSİ MİNBERİ (TAŞKAN, 2016: 140-159)

Tarihi: H.1226/M.1811 (Kabataş Köyü Camisi minberiyle benzerliğinden aynı usta tarafından yakın tarihlerde yapıldığını düşünüyoruz.)

Ölçüleri: 302,5x305x91 cm

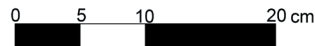
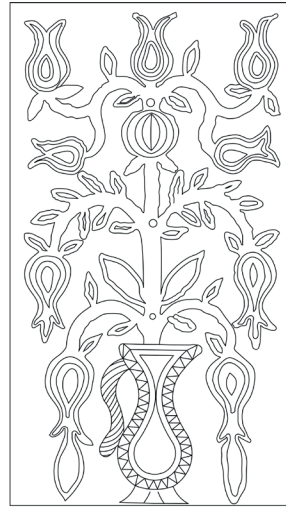
Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma, kakma, kalem işi

Natürmort'un görüldüğü eleman: Kapı kanatlarında panolar halinde ve köşk altı panolarında görülür. Çift kanatlı minber kapısının her bir kanadı düşey dikdörtgen biçimli dörder panoya ayrılmıştır. Panoların yüzeyinde ayaklı bir ibrikten çıkan laleler vardır. Bunlar simetrik değildir.

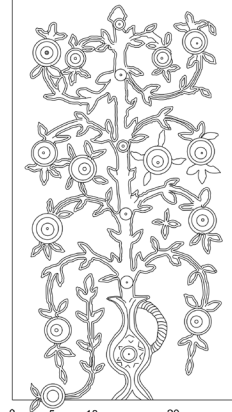
Foto.3: Maraşlı Köyü Camisi Minberi Kapı Kanadında Görülen Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.3: Maraşlı Köyü Camisi Minberi Kapı Kanadında Görülen Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

Foto.4: Maraşlı Köyü Camisi Minberi Doğu Cephe Köşk Altı Panoda Görülen Natürmort'un Fotoğrafi

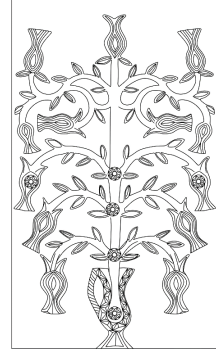

0 5 10 20 30cm

Çzm.4: Maraşlı Köyü Camisi Minberi Doğu Cephe Köşk Altı Panoda Görülen Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

Foto.5: Maraşlı Köyü Camisi Minberi Batı Cephe Köşk Altı Panoda Görülen Natürmort'un Fotoğrafi

0 5 10 20 30cm

Çzm.5: Maraşlı Köyü Camisi Minberi Batı Cephe Köşk Altı Panoda Görülen Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

3 - DERNEKPAZARI GÜNEYKONDU MAHALLESİ CAMİSİ (YAVUZ, 2009: 91-97; SÜMERKAN, 1999: 30; İREN, 1983: 165-174) MİNBERİ (TAŞKAN, 2016: 240-253)

Tarihi: H.1235/M.1819 (Minberde kitabe yoktur. Ancak caminin tüm süslemeleri bütünlük içinde olduğundan tüm elemanların aynı usta tarafından birlikte yapıldığını düşünüyoruz.

Ölçüleri: 255x190x71,5 cm

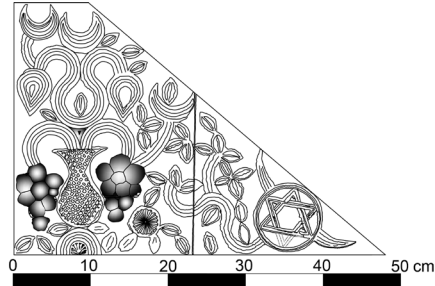
Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma

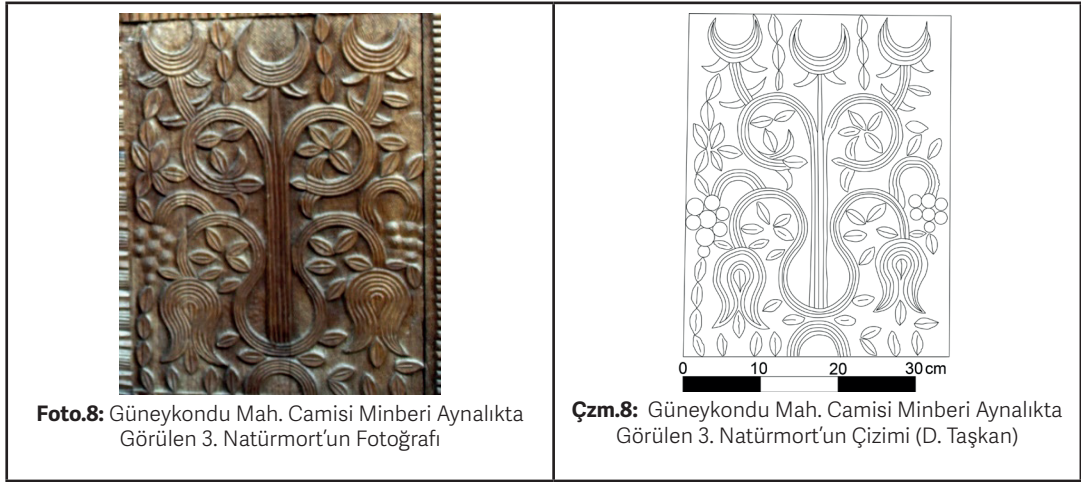
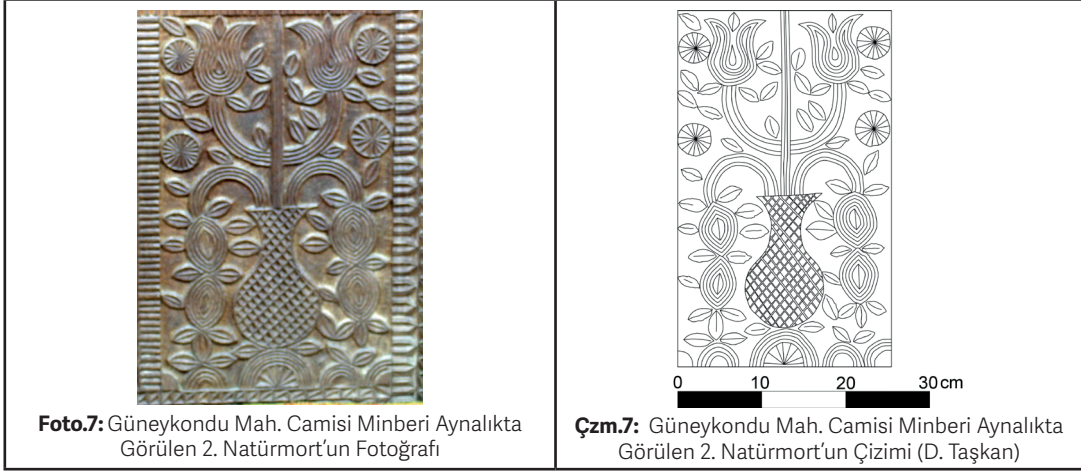
Natürmort 'un görüldüğü eleman: Aynalık yüzeyi yatay ve düşey hatta yerleştirilen bordürlerle panolara ayrılmıştır. Panolar altta dikdörtgen biçiminde üstte ise korkuluğa denk geldiği için üçgen ve yamuk şekillerini almıştır. Bu panolardan yalnızca ikisinde natürmortlu bezeme vardır.

Foto.6: Güneykondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.6: Güneykondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

4 - DERNEKPAZARI YUKARI KONDU MAHALLESİ CAMİSİ (YAVUZ, 2009: 81-90; SÜMERKAN, 1999: 34-35; KARPUZ, 1990: 282-298) MİNBERİ (TAŞKAN, 2016: 254-265)

Tarihi: H. 1221-24/M.1806-1810 (Minberde kitabe yoktur. Ancak caminin tüm süslemeleri bütünlük içinde olduğundan tüm elemanların camiyle birlikte yapıldığını düşünüyoruz.)

Ölçüleri: 300x247x67 cm

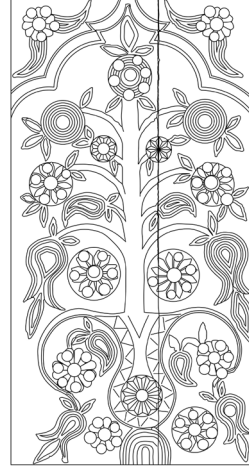
Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma

Natürmort 'un görüldüğü eleman: Aynalık yüzeyi yatay ve dikey biçimde işlenmiş bordürlerin kesişmesiyle on sekiz panoya ayrılmıştır. Bu panoların çoğu dikey dikdörtgendir. Fakat aynalık üstü korkulukla kesilir. Bunun için buradaki panolar üçgen ve yamuk şeklini almıştır. Panolardan dördü dışında hepsine üstte dekoratif 'dilimli kaş kemer' biçimi verilmiştir. Bu panoların on üçünde natürmortlu bezeme vardır. Natürmortlar genellikle birbirinin tekrarı şeklindedir.

Foto.9: Yukarıkondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Fotoğrafi

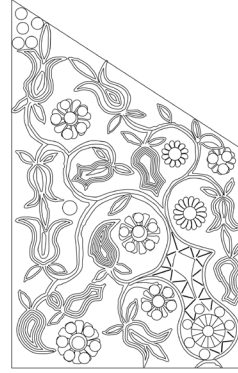

0 5 10 20 30cm

Çzm.9: Yukarıkondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

Foto.10: Yukarıkondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 2. Natürmort'un Fotoğrafi

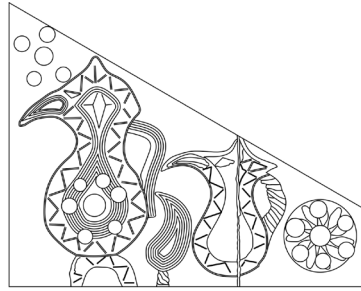

0 5 10 20 30cm

Çzm.10: Yukarıkondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 2. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

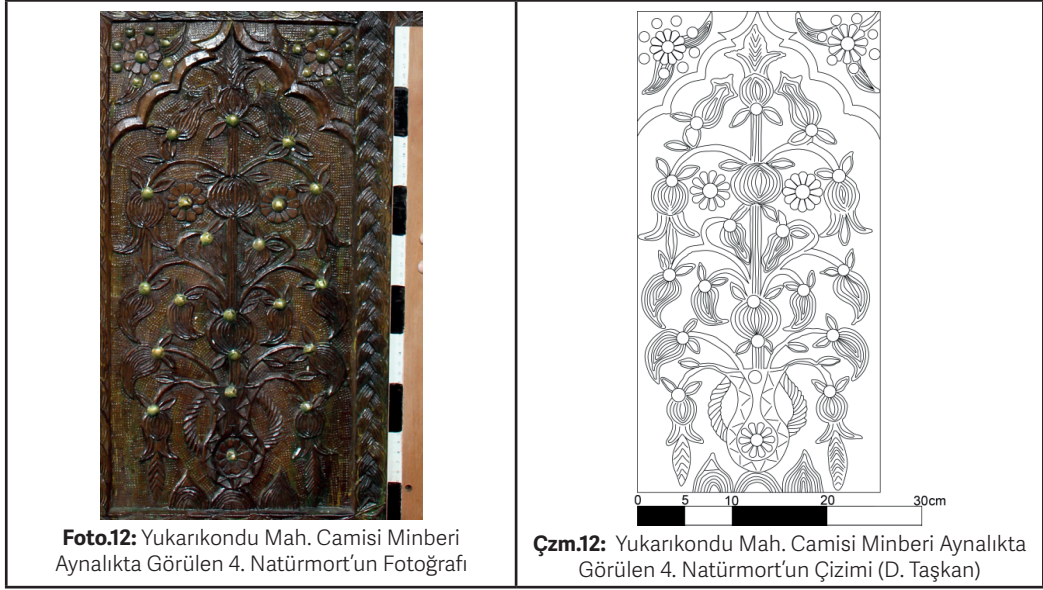

Foto.11: Yukarıkondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 3. Natürmort'un Fotoğrafi

0 5 10 20 30cm

Çzm.11: Yukarıkondu Mah. Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 3. Natürmort'un Çizim. (D. Taşkan)

5- DERNEKPAZARI TÜFEKÇİ KÖYÜ CAMİSİ (YAVUZ, 2009: 110-114; SÜMERKAN, 1999: 31-32) MİNBERİ (TAŞKAN, 2016: 285-295)

Tarihi: H.1304/M.1886 (Minberde kitabe yoktur. Caminin diğer elemanlarının süsleme programının minberle paralel olmasından yapıyla aynı tarihte yapıldığını düşünmekteyiz.)

Ölçüleri: 340x240x73,5 cm

Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma

Natürmort 'un görüldüğü eleman: Aynalık orta noktasından yatay biçimde bir bordür ve dikey biçimli şeritlerle dört panoya ayrılmıştır. Bu panolardan alt bölümde minberin güney kısmına denk gelen panoda bir ibrikten çıkan çiçeklerin oluşturduğu natürmort vardır.

**6- HAYRAT DEREYURT KÖYÜ MERKEZ ESKİ CAMİSİ (SÜMERKAN, 1999: 37-38)
MİNBERİ(TAŞKAN, 2016: 296-311)**

Tarihi: H.1247/M.1831 (Minberde kitabe yoktur. Ancak süslemelerinin caminin diğer elemanlarıyla bütünlük göstermesi camiyle birlikte hatta aynı usta tarafından yapıldığını düşündürür.)

Ölçüleri: 350x237x63 cm

Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma

Natürmort'un görüldüğü eleman: Aynalık yüzeyi bordürlerle yedi panoya ayrılmıştır. Bu panolardan dördü altta, üçü de üsttedir. Alttaki iki pano düşey dikdörtgen, üçüncü beşgen, dördüncü ise yamuktur. Üstteki panolardan ilk ikisi yamuk, üçüncü ise üçgendir. Panoların altısında vazodan çıkan çiçekler vardır. Natürmortların her birinde çiçekler aynı vazoya yerleştirilmiştir. Ancak panoların şekline göre çiçekler birbirinden farklıdır.

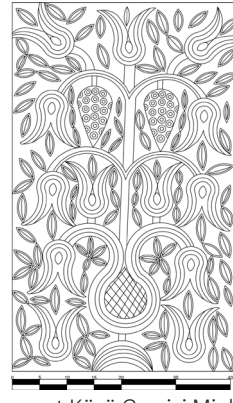
Foto14: Dereyurt Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.14: Dereyurt Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

Foto15: Dereyurt Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 2. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.15: Dereyurt Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 2. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

7 - HAYRAT GEÇİTLİ KÖYÜ MERKEZ CAMİSİ MİNBERİ (TAŞKAN, 2016: 312-322)

Tarihi: Minberde kitabe yoktur. Ancak minberin ait olduğu eski cami H.1301-M.1883 tarihli. Minberin özelliklerini benzerleriyle kıyasladığımızda cami ve minberin yakın tarihlerde yapıldığını söyleyebiliriz.

Ölçüleri: 271x212x66 cm

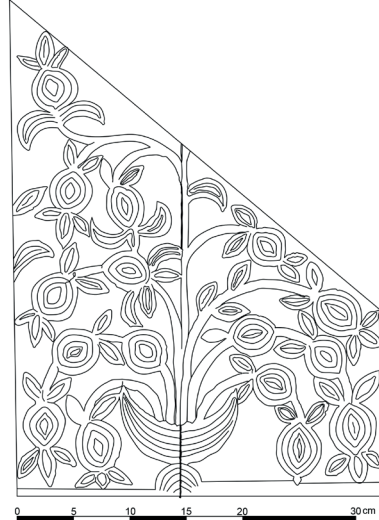
Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma

Natürmort 'un görüldüğü eleman: Aynalık, üçlü örgü kompozisyonunun meydana getirdiği çerçevelerle dokuz panoya bölünmüştür. Panolar düşey hatta üst üste üç sıra halindedir. Bunların dördü düşey dikdörtgenken, korkuluk tarafında kesilenlerden ikisi üçgen, ikisi ise yamuktur. Panoların hepsinin yüzeyinde natürmort vardır.

Foto.16: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.16: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 1. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

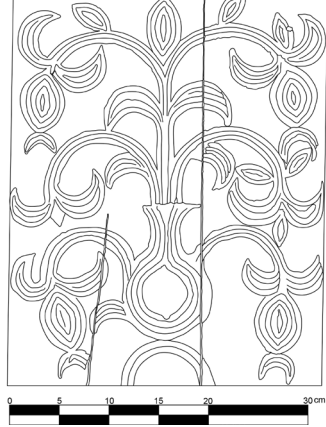
Foto.17: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 2. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.17: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 2. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

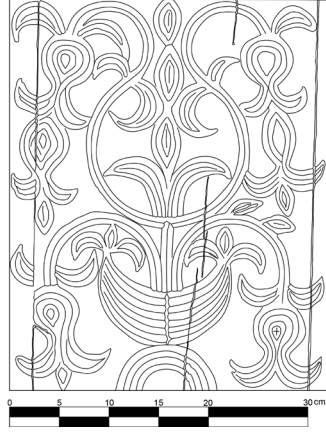
Foto.18: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 3. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.18: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 3. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

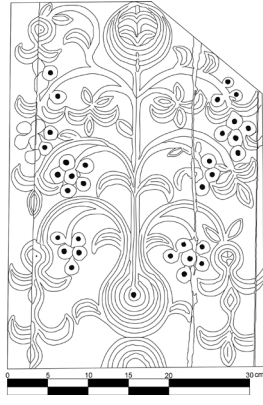
Foto.19: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 4. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.19: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 4. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

Foto.20: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 5. Natürmort'un Fotoğrafi

Çzm.20: Geçitli Köyü Camisi Minberi Aynalıkta Görülen 5. Natürmort'un Çizimi (D. Taşkan)

**8- MAÇKA ESİROĞLU AKMESCİT KÖYÜ CAMİSİ (SÜMERKAN, 1999: 42-43) MİNBERİ
(TAŞKAN, 2016: 342-354)**

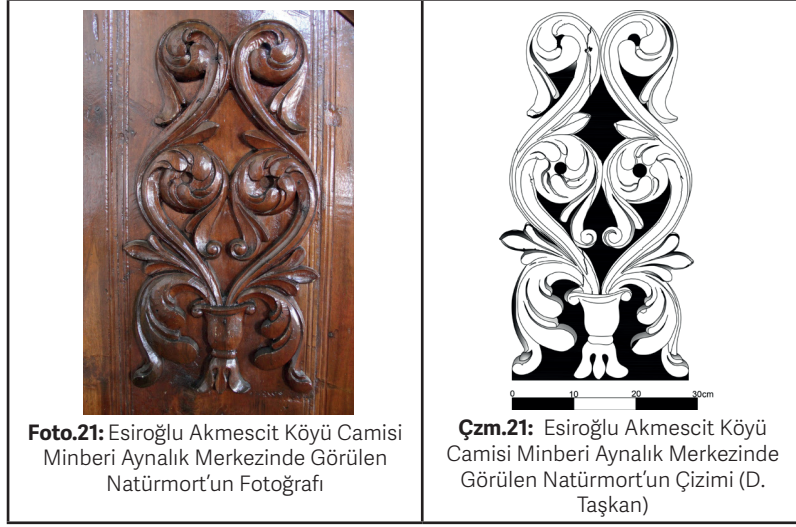
Tarihi: H.1290/M.1873(Minberde kitabe yoktur. Ancak mihrap, giriş kapısı ve dış cephede pencere alınlıklarında bulunan süslemelerin minberle benzer olması, minberin yapıyla birlikte yapılmış olabileceğini göstermektedir.)

Ölçüleri: 393x265x77 cm

Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, kafes oyma, applike

Natürmort 'un görüldüğü eleman: Aynalık üçgeninin neredeyse ağırlık merkezine denk gelecek yerinde vazodan çıkan akant yaprakları vardır.

**9-OF SUGELDİ KÖYÜ AŞAĞI MAHALLE CAMİSİ (SÜMERKAN, 1999: 58-59) MİNBERİ
(TAŞKAN, 2016: 487-496)**

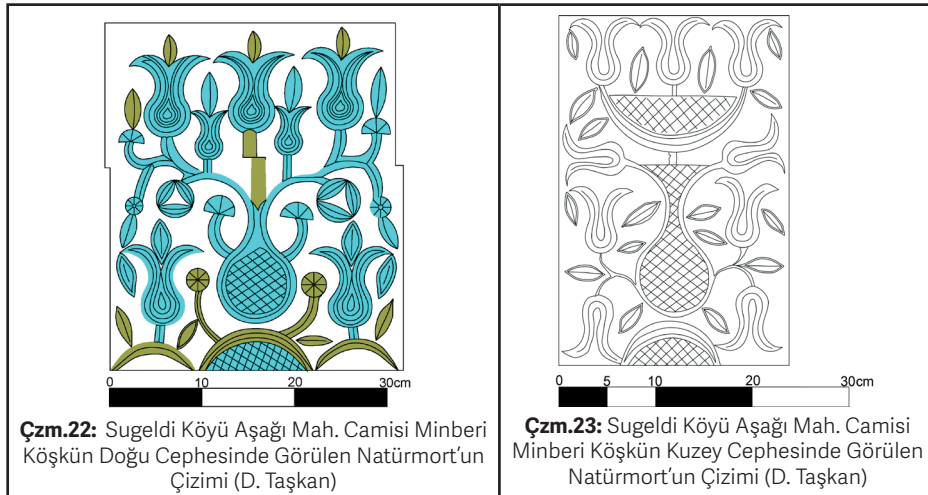
Tarihi: H.1250/M.1835 (Minberde kitabe yoktur. Caminin diğer elemanlarıyla minber süsleme bakımından benzerdir. Bu nedenle camiyle aynı tarihte yapıldığını düşünüyoruz.)

Ölçüleri: 323x220x75 cm

Yapım Tekniği: Çakma

Süsleme Tekniği: Yuvarlak yüzeyli oyma, düz yüzeyli oyma, kafes oyma

Natürmort 'un görüldüğü eleman: Köşkün doğu ve kuzey panosundadır.

DEĞERLENDİRME

Trabzon'da natürmort bezemenin görüldüğü dokuz ahşap minber tespit edilmiştir. Bu minberlerden yalnızca birinde kitabe vardır. Kitabesi bulunmayan minberler özellikleri itibarıyla 19. yüzyıla tarihlendirilir. Minberlerin ölçülerinden de anlaşılacağı üzere her birisi, küçük boyutlu köy camileri için yapılmıştır.

No	Adı	Tarihi	Ölçüleri	Natürmort'un Görüldüğü Eleman
1	Çaykara Kabataş Köyü Camisi Minberi	H.1226/M.1811	278x242,5x87 cm	Kapı kanadı, köşk altı pano
2	Çaykara Maraşlı Köyü Camisi Minberi	19. yy	302,5x305x91 cm	Kapı kanadı, köşk altı pano
3	Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi Minberi	19. yy	255x190x71,5 cm	Aynalık (panolar içinde)
4	Dernekpazarı Kondu Mahallesi Camisi Minberi	19. yy	300x247x67 cm	Aynalık (panolar içinde)
5	Dernekpazarı Tüfekçi Köyü Camisi Minberi	19. yy	340x240x73,5 cm	Aynalık (panolar içinde)
6	Hayrat Dereyurt Köyü Merkez Eski Camisi Minberi	19. yy	350x237x63 cm	Aynalık (panolar içinde)
7	Hayrat Geçitli Köyü Merkez Camisi Minberi	19. yy	271x212x66 cm	Aynalık (panolar içinde)
8	Maçka Esiroğlu, Akmescit Köyü Camisi Minberi	19. yy	393x265x77 cm	Aynalık merkezinde
9	Of Sugeldi Köyü, Aşağı Mahalle Camisi Minberi	19. yy	323x220x75 cm	Köşk doğu ve kuzey panosunda

Tablo 1: Minberlerin tarihini, ölçülerini ve natürmortun bulunduğu elemanı gösteren tablo.

Natürmortlu bezemeler bu minberlerin farklı elemanlarında görülür. Bunlar, minberlerin ikisinde hem kapı kanadında panolar içinde hem de köşk altı panosunda; beşinde aynalıkta panolar içinde; birinde aynalık merkezinde; birinde ise köşkün doğu ve kuzey cephesinde bulunur.

Dokuz minberde toplam 51 natürmortlu bezeme vardır. Natürmortlu bezemelerin 9'u Çaykara Kabataş Köyü Camisi minberinde, 10'u Çaykara Maraşlı Köyü Camisi minberinde, 3'ü Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi minberinde, 14'ü Dernekpazarı Yukarıkondu Mahallesi Camisi minberinde, 1'i Dernekpazarı Tüfekçi Köyü Camisi minberinde, 6'sı Hayrat Dereyurt Köyü Merkez Camisi minberinde, 5'i Hayrat Geçitli Köyü Merkez Camisi minberinde, 1'i Maçka Esiroğlu Akmescit Köyü Camisi minberinde, 2'si Of Sugeldi Köyü Camisi minberindedir.

Çaykara Kabataş ve Maraşlı Köyü Camisi minberlerinin her ikisinin de kapısı çift kanatlıdır. Kanatlarının her biri art arda dizilmiş düşey dikdörtgen dörder panoya bölünmüştür. Panoları birbirinden baklava dilimi dizisiyle bezenmiş kuşaklar ayırır. Bunların yüzeyinde Çaykara Kabataş Köyü Merkez Camisi minberinde vazodan çıkan **(Foto: 1-2; Çzm: 1-2)**, Çaykara Maraşlı Köyü Camisi minberinde ise ibrikten çıkan lalelerin **(Foto: 3; Çzm: 3)** oluşturduğu natürmort bezeme görülür. Panoların yüzeyindeki natürmortlar vazo, ibrik ve çiçeklerinin boyutları, sayısı bakımından farklıdır. Ayrıca Çaykara Kabataş Köyü Camisi minberinin doğu cephesinde, Maraşlı Köyü Camisi minberinin her iki cephesinde **(Foto: 4-5; Çzm: 4-5)**, köşk altı panolarında birer natürmort daha vardır. Kapı kanatlarındaki natürmortlar kompozisyon bakımından neredeyse aynıdır. Köşk altı panolarında bulunan natürmortlar ise bunlardan başkadır.

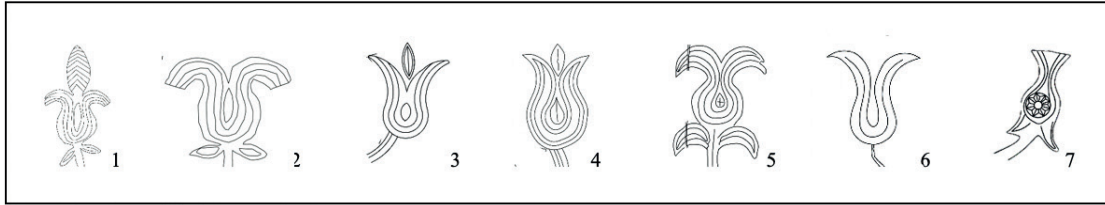
Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi (**Foto:6-7-8; Çzm: 6-7-8**), Dernekpazarı Yukarıkondu Mahallesi (**Foto: 9-10-11-12; Çzm: 9-10-11-12**), Dernekpazarı Tüfekçi Köyü (**Foto: 13; Çzm: 13**), Hayrat Dereyurt Köyü (**Foto: 14-15; Çzm: 14-15**), Hayrat Geçitli Köyü (**Foto: 16-17-18-19-20; Çzm: 16-17-18-19-20**) ve Maçka Esiroğlu Akmescit Köyü Camisi (**Foto: 21; Çzm: 21**) minberlerinde aynalıktadır. Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi Minberi (**Foto:6-7-8; Çzm: 6-7-8**), Yukarı Kondu Mahallesi Camisi Minberi (**Foto: 9-10-11-12; Çzm: 9-10-11-12**), Tüfekçi Köyü Camisi Minberi (**Foto: 13; Çzm: 13**); Hayrat Dereyurt Köyü Merkez Eski Camisi Minberi (**Foto: 14-15; Çzm: 14-15**) ve Geçitli Köyü Merkez Camisi Minberinde (**Foto: 16-17-18-19-20; Çzm: 16-17-18-19-20**) natürmortlar aynalık yüzeyindeki panolar içindedir. Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi Minberi, Yukarı Kondu Mahallesi Camisi Minberi; Hayrat Dereyurt Köyü Merkez Eski Camisi Minberi ve Geçitli Köyü Merkez Camisi Minberlerinde panolar birbirinden yüzeyinde üçlü örgü kompozisyonun görüldüğü kuşaklarla ayrılmıştır. Dernekpazarı Tüfekçi Köyü Camisi Minberinde ise panolar profil şeklinde düzenlenmiş şeritlerle çevrilidir. Maçka Esiroğlu, Akmescit Köyü Camisi Minberinde aynalık merkezinde bağımsız bir natürmort görülür. Of, Sugeldi Köyü, Aşağı Mahalle Camisi Minberinde (**Çzm: 22-23**) ise köşkü oluşturan panolardan doğu ve kuzey cephedekinin yüzeyinde natürmortlu bezeme vardır. Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi ve Hayrat Geçitli Köyü Camilerinin minberlerinde görülen tüm natürmortlar birbirinden farklıdır. Aynalıkta panolar içinde natürmort görülen diğer minberlerde çoğunlukla aynı kompozisyon uygulanmıştır.

Bu iki minber dışında aynı minberde görülen natürmortlar genellikle birbirinin tekrarı niteliğindedir. Bu çalışmada toplamda birbirinden farklı 22 adet natürmort belirlenmiştir. Aynı kompozisyonda olan natürmortların ise tornadan çıkmış gibi aynı olmadıklarını görüyoruz. Bunlarda kompozisyon oluşturulurken bir şablona bağlı kalınmadığını söyleyebiliriz. Neredeyse birbirinin aynısı olan natürmortlarda vazoların, çiçeklerin ya da yaprakların boyutları değişmiştir. Hatta bazı kompozisyonlarda da yaprak ve çiçek sayıları birbirinden farklıdır.

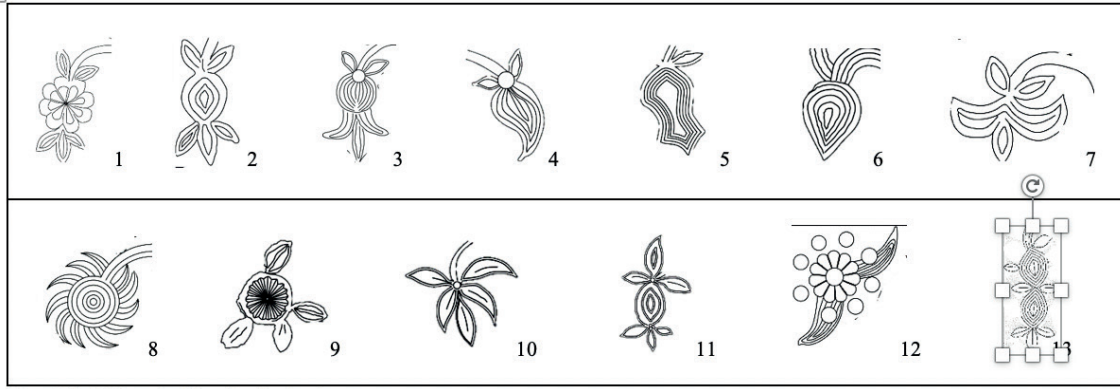
İncelediğimiz minberlerin yüzeylerindeki natürmortlar vazo, ibrik ya da kâseden çıkan çiçeklerden meydana gelir. Bu vazo ve ibriklerden çıkıp sağa, sola ve yukarı doğru uzanan dallar lale, üzüm, kozalak, sümbül ve papatya benzeri çiçeklerle sonlanmıştır.

Bazı örneklerde lale ile kozalağın aynı daldan çıktığını görüyoruz Gönül Cantay bu kompozisyonların vazosuz ve ibriksiz tasarlanmış örneklerine 'kayın ağacı' demiştir ve bu kompozisyonun özellikle Çoruh Nehri Havzasında dini mimaride çok görüldüğünü vurgulamaktadır (Cantay, 2008: 34). Dernekpazarı Yukarıkondu Mahallesi Camisi minberindeki bir natürmortta yan yana yerleştirilmiş iki adet ibrik vardır (**Foto: 11; Çzm: 11**). Ayrıca Hayrat Geçitli Köyü Merkez Camisi minberindeki natürmortlardan birinde ise kapağı açılmış bir ibrikten çıkan çiçek demetlerini ve ibriğin emziğinden yanındaki kâseye sıvı aktığını görüyoruz (**Foto: 17; Çzm: 17**).

Bu natürmortlarda en çok görülen motif laledir (İrepoğlu, 2012: 33)¹. Ayrıca nar (Çağlıtütüncügil, 2013: 79-80; Karamağaralı, 1982: 463; Akçay, 2008: 113-133)², üzüm (Çoruhlu, 1998: 120)³, kozalak, basit yaprak, akant yaprağı (Gezgin, 2010: 17)⁴, papatya ve sümbül benzeri çiçekler görülen diğer motiflerdir. Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi minberinde ise natürmortun yanında daire içinde bir adet Mühr'ü Süleyman (Çam, 1993:2007; Bayram, 1993: 63)⁵ motifi vardır. Bu motifler dışında panolar halinde verilen natürmortlarda panolar üçlü örgü ya da baklava dilimi dizisinden oluşmuştur.

Çzm.24: Lale motifleri (D. Taşkan)

Çzm.25: Diğer çiçekler (D. Taşkan)

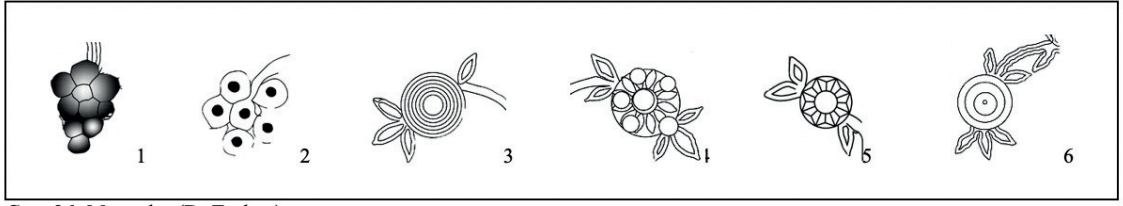
¹ Gül İrepoğlu, lalenin çok kullanılan bir motif olmasını bu çiçeğe dinsel boyutta anlamlar katılmış olmasına bağlıyor. Arap harflerinde 'lale' sözcüğü ile 'Allah' lafzında aynı harfler kullanılmıştır. 'Allah', 'lale' ve 'hilal' sözcüklerinin ebced hesabında değerleri aynıdır. Lale soğanının tek sap üzerinde tek bir çiçek olması Allah'ın sıfatlarından Vahdet'in simgesi olarak nitelenmektedir. Lalenin iç kısmının siyah olması ve bunun dışardan görünmemesi tasavvufta kara sevdaya yorulmuştur. Taç yapraklarının yukarıya doğru olan duruşu ise bir dervişin duasına benzetimiştir.

² Eser Çağlıtütüncügil, narın İslamiyet'ten önce Uygurlar tarafından da kullanıldığını, Türk kültüründe bolluk, bereket, doğurganlık, uzun yaşam ve ölümsüzlüğün simgesi olduğunu söylemektedir. Ayrıca hükümdarlık sembolü olduğu ve İslamiyet'le birlikte de cennet imgesi anlamının da eklendiğini belirtir. Beyhan Karamağaralı, nar ve haşhaşın tasvirlerindeki benzerlik nedeniyle karıştırıldığını ifade eder. M. Akçay ise narın İslamiyetteki yeri hakkında detaylı bilgiler verir.

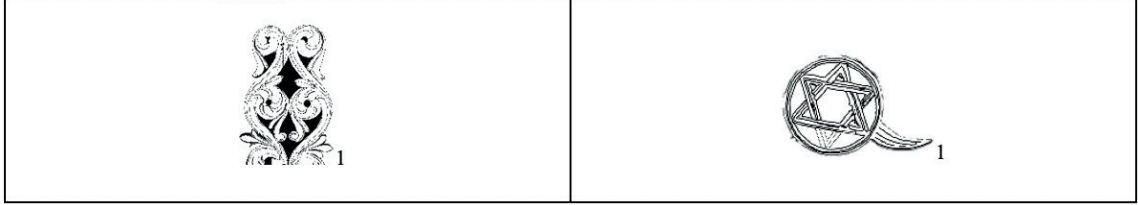
³ Yaşar Çoruhlu, üzümün Yunan mitolojisinden Dionysus'u, Hristiyanlıkta ise Hz. İsa'nın kanını simgelediğini, Müslüman mezar taşlarında ise ecel şerbeti içmek veya hayatın sonbaharını ifade ettiği şeklinde yorumlandığını öğreniyoruz.

⁴ Deniz Gezgin, akant yaprağının kullanımının bir mitosa dayandığını, bitkinin yapraklarının bilgelik ve güzel sanatları simgelediğini, dikenleri ile gövdesinin ise yaşam engellerini aşmayı temsil ettiğini öğreniyoruz.

⁵ Nusret Çam, Mühr'ü Süleyman motifi için şunları söylemektedir: İki eşkenar üçgenin karşılıklı birbirine geçmesiyle oluşan motif İslam dünyasında Süleyman Peygamberin mührü, Yahudi ve Hristiyanlar arasında Davud Yıldızı olarak geçer. Bu motif Tunç Devrinde Mezopotamya'dan İngiltere'ye, Demir Devrinde ise Hindistan'da ve İber Yarımadasında kullanılmıştır. Sonra Romalılar tarafından kullanılan motif Ortaçağ sonlarında kiliselerdeki kullanımının taklidi olarak Yahudi sinagoglarında kullanılmıştır. Sadi Bayram, Mühr-ü Süleyman'ın Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerden Allah'ın Hz. Süleyman'a verdiği doğaüstü güçlerin bu mühründen geldiği düşünülmektedir. Bu sebepten sembol sihirli bir tılsım niteliği kazanmıştır. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde doğaüstü güçlere sahip olmak ve kötü güçlerden korunma tılsımı olarak çok miktarda kullanılmıştır.

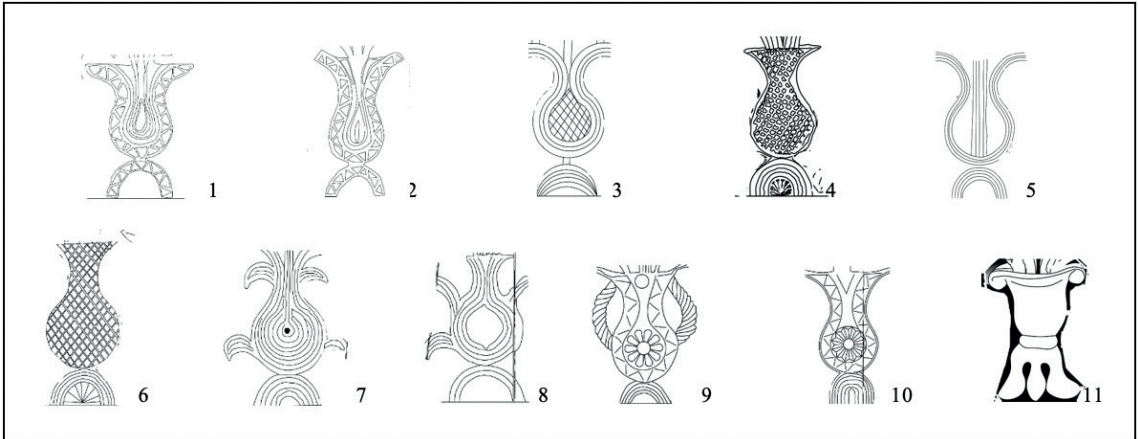
Çzm.26: Meyveler (D. Taşkan)

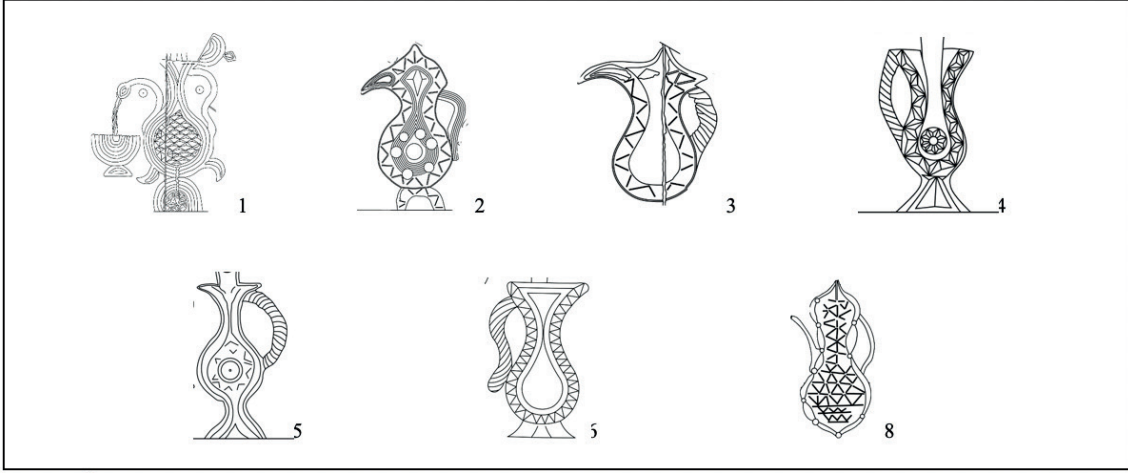
Çzm.27: Akant yaprağı (D. Taşkan)

Çzm.28: Mührü Süleyman Motifi (D. Taşkan)

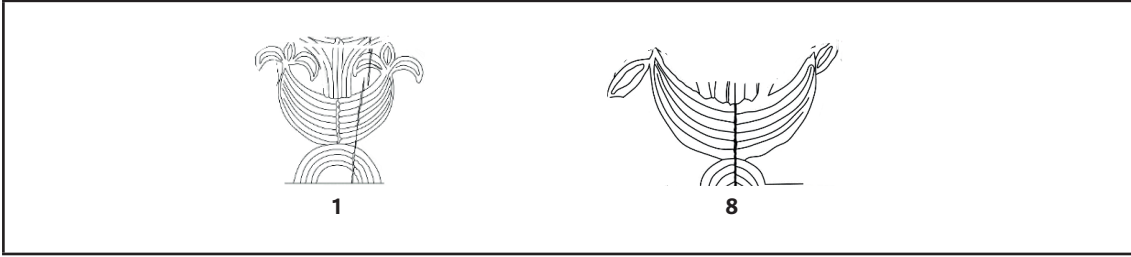
Natürmortlu bezemeyi meydana getiren çiçekler vazoz, ibrik ya da kâseden çıkmaktadır. 14 natürmort vazolu, 6 natürmort ibrikli ve 2 natürmort ise kâselidir. Vazoların hepsi ayaklıdır, 1'nin ise iki yanında kulpu vardır. İbriklerin 5'inde ayak bulunur. Kâselerin ise 2'si de ayaklıdır. Ayrıca Hayrat Geçitli Köyü Merkez Camisi minberinde bir natürmortta ibrik kapaklıdır. Bu ibrik, emziğinden yanında bulunan kâseye sıvı akmasıyla da diğerlerinden farklıdır. Tüm vazoz, ibrik ve kâse yüzeylerinde nakışlar bulunur. Bunların bezemesinde baklava dilimi, çizgiler ve çiçekler kullanılmıştır.

Çzm.29: Vazolar (D. Taşkan)

Çzm.30: İbrikler (D. Taşkan)

Çzm.31: Kaseler (D. Taşkan)

Ayrıca bu minberlerde görülen natürmortların neredeyse aynıları caminin diğer elemanlarında da vardır. Denekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisinde mihrap ve son cemaat yerinde ahşap üzerinde; Dernekpazarı Yukarıkondu Mahallesi Camisinde kadınlar mahfilinin ikinci kat girişinde ahşap, son cemaat yerinde de taş üzerinde; Dernekpazarı Tüfekçi Köyü Camisinin ahşap kapı kanatlarında; Hayrat Dereyurt Köyü Camisinde ahşap mihrap ve kapı kanatlarında; Maçka Esiroğlu Akmescit Köyü Camisinde ahşap kapı kanatlarında ve taş malzemeden yapılmış son cemaat yeri pencere alınlıklarında minberlerde gördüğümüz natürmortların oldukça benzerini görüyoruz. Bu camilerde minberlerin yapıyla birlikte yapıldığını ve süsleme programlarının ortak bir usta tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz.

Anadolu'da natürmort olarak nitelediğimiz vazodan çıkan çiçekleri 15. yüzyıldan başlayarak oldukça geniş alanda görmekteyiz (Akar, 1969:268; Ünver, 1971: 321). 16. ve 17. yüzyıllarda bu sayı oldukça artmakla birlikte 18. yüzyılda Barok ve Rokoko akımlarının etkisiyle her alanda kullanılmıştır (Akar, 1969: 269). Natürmortun başlı başına bir konu olarak işlendiği ilk eser 17. yüzyıla ait 'Gazneli Mahmud Albümüdür'. (Arık, 1988: 132). Çini, duvar resmi, tezhip, taş, ahşap, işlemler ve yazmalar gibi geniş alanda gördüğümüz natürmortlu bezeme incelediğimiz minberlerde ahşap üzerine oyma tekniğiyle yapılmıştır. Yaptığımız araştırmalarda natürmortlu bezemenin ahşap oyma olarak uygulanan örneklerinin Karadeniz Bölgesinde yoğun olduğuna rastlanmıştır. Bunun dışında ahşap üzerine betimlenmiş natürmortların çoğunlukla ahşap üstüne boyama ile yapıldığı görülür.

Natürmortlu bezemenin geniş bir alanda uygulandığı bilinmekle birlikte bölge dışında minber yüzeylerinde çok az örneği bulunur. Yüzeylerinde natürmortlu bezeme gördüğümüz farklı örnekler: Ankara Sarıkadı Camisi Minberi (M.1749) oyma tekniğiyle; Travnik Süleyman Paşa Camisi Minberi (19. yy) kalemşi bezemeye (Canyurt, 2016: 58-82) yapılmıştır. Karadeniz Bölgesine baktığımızda ise Trabzon'da 9 minberde rastladığımız natürmortlu bezemeye Artvin Borçka

Muratlı Köyü Camisi minberi dışında rastlamıyoruz. Ancak Rize’de Çayeli Ormancık Köyü Camisi kapı kanadında ibrikten çıkan çiçekleri (Terzioğlu, 2008: 31), Artvin Borçka Muratlı Köyü Camisi kapı kanatlarında da ibrikten çıkan çiçeklerin oluşturduğu natürmortu (Taşkan, 2011: 34-35) görüyoruz. Ayrıca Ordu İkizce Laleli Camisi kapı kanatlarında da natürmortlu bezeme bulunur (Bayhan, 2006: 20). Yaptığımız çalışmalarda gözlemlediğimiz kadarıyla Karadeniz Bölgesinde özellikle bezeme de bir bütünlük söz konusuysen natürmortlu bezemenin en çok Trabzon’da yoğun olması şaşırtıcıdır. Azda olsa Karadeniz Bölgesinde oldukça benzer örneklerini görmekle birlikte Trabzon’da bu bezeme tarzındaki minberlere çok rastlamamızı aynı ustanın ya da onun yetiştirdiği çırakların eserleri olduğu şeklinde yorumlayabiliriz. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Trabzon’da 19. yüzyıla tarihlenen 9 minberin natürmortlu bezemeleri bu bölgede yerel özelliklerin yanında dönem özelliklerinin küçük boyutlu köy camilerinde de görüldüğünün birer ispatı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- AKAR, A. “Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri”, Vakıflar Dergisi, S.8, Ankara 1969, s.267-290.
- AKÇAY, M. “İslamiyet’te Nar”, Turkish Studies (International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), C.3/5, 2008, 113-133.
- ARIK, R. Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara 1988.
- BAYHAN, A. A. “Ordu İkizce ’den Bir Ahşap Cami: Laleli (Eski) Camii”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.16, Erzurum 2006, s.55-84.
- BAYRAM, S. Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri. “Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar” Güner İnal’a Armağan, Ankara 1993, Hacettepe Üniversitesi, s. 47-51.
- CANTAY, G. Türk Süsleme Sanatında Meyve, Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C. 3/5, 2008, s.32-64.
- CANYURT, F. Travnik Şehrindeki Osmanlı Mimarisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.
- ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL, E. “Türk Süsleme Sanatında Nar: Form, Köken ve İkonografik Anlamı”, Türklük Bilimi Araştırmaları (Journal of Turkology Research), S.33/18, 2013, 61-92.
- ÇAM, N. Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman), Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya 1993, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, s. 207-230.
- ÇORUHLU, Y. Eyüp ve Çevresindeki Mezar Taşlarında Görülen Kâse İçinde Meyve Tasvirlerinin Sembolizmi, Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu II, 1998, s. 18-127.
- GEZGİN, D. Bitki Mitosları, İstanbul 2010.
- İNCE, K. Kabataş Köyü Merkez Camii/Çaykara/Trabzon. Vakıflar Dergisi, S.XXVIII, Ankara 2004, s.225-236.
- İREN, M. Çaykara-Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camii, Röleve ve Restorasyon Dergisi, S.5, Ankara 1983, s.165-174.
- İREPOĞLU, G. Lale Doğada, Tarihte, Sanatta, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- KARAMAĞARALI, B. İslam Sanatında Haşhaş ve Hint Keneviri Motifleri, İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, Ankara 1982, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 463-484.
- KARPUZ, H. Trabzon’un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler, Vakıflar Dergisi, S.XXI, Ankara 1990, s.282-298.
- SÜMERKAN, M. R., OKMAN, İ. Kültür Varlıklarıyla Trabzon (İlçeler ve Köyler), C.1, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları 1999.
- TAŞKAN, D. Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

2011.

-TAŞKAN, D. Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.

-TERZİOĞLU, O. Rize'nin Tarihi Tahta Camileri ve Oymacılık Sanatı, İzmir 2008.

-ÜNVER, G. "Osmanlı San'atında Vazolu ve Vazosuz Çiçek Demetleri", Vakıflar Dergisi, S.9, Ankara 1971, s.321-326.

-YAVUZ, M. Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri, Ankara, 2009.